

ADVERTISSEMENT,

Aan alle Heeren en Liefhebbers & wort Bekent gemaakt, dat alhier is gearriveert, een Levendige Rhinoceros int Gebiet vanden Grooten Mogol gevangen int Santschap ASSEM, en uijt Bengalen in Hollant Aangelant, wiens weerga noyt Bevorens hier is Gesseest, en men seght hy wort wel hondert Jaar Oud, en Deese is soo Tam als een Kalf, en is te sien tot Eyder Persoon voor 4 stuiv. en kindere van Elf a Twaalf Jaar voor 2. stuiv.

te Beest is te sien Over de mol Straat de knaan. en is wel 3500 C. swaar

Henriëtte van der Meij

Neushoorn in Middelburg

Fossilenvindplaats De Kaloot

*Met Permissie van de Ed. Groot Achtbare
Heeren der Stad Middelburg.*

Word bekend gemaakt, dat alhier gearriveert is

HET LEVENDIGE GROOTE WONDER DIER

RYNOCEROS.

Zynde de eenigste in geheel Europa, en van zoo'n wonderlyke lighaams gestalte, dat de Wysheid en Almacht van den Schep- per dezer groote Dieren, daar in met verwonderinge, en eerbiedigheit is te beschouwen. Dit wonderdier is donker bruin van Couleur; heeft geen hairen, als aan de ooren, en 't einde van de staart: op de neus is het gewapend met een hoorn, waar van het zich bediend in 't vegten met een Oliphant, die het doorgaans overwind. De oogen zyn na proportie van de andere deelen zeer klein: de huid is als met Schilden bedekt, en slaat wel een hand breed over malkander; gelykt na een kleed, rok en Schippers broek, zoo dat geen kleermaker voor 't zelve een beter kleed zou kunnen maken als waar mede het de Natuur heeft begaaf. De voeten zyn kort en dik, voorzien met drie klaauwen: 't kan zwemmen en duiken als een Eend.

Deze RYNOCEROS is in Asia, onder 't gebied van den Grooten Mogol, in 't Landschap Affem gevangen, en met het Schip Knapenhof uit Bengalen na Holland overgebracht. Het Dier is zoo tam als een Lam, dewyl het zeer jong gevangen is, en uit Curiositeit twee Jaren als een Hondje om de tafel geloopt heeft, daar Heeren en Dames aaten.

't Voorschreven Dier eet tot dagelyks onderhoud 70 pond hooy, 15 pond brood, en drinkt 14 emmers water: het is tegenwoordig 18 Jaren Oud en is 6000 pond zwaar, zoo dat het nog vele Jaren moet wassen, dewyl deze dieren 150 tot 200 Jaaren oud werden, en van Keizers, Koningen, en van verscheide Prinsen en Potentaten met veel verwondering gezien is.

Dit Dier kan 's morgens van 8 tot 12 uren, en van 2 tot 4 uren, met onderscheid van Persoonen voor 2, 4 en 6 stuivers gezien worden.

*De Vertoonplaats is in de Tent, op de groote Markt,
over de Rethorykamer, daar de Schildery voorhangt.*

Een neushoorn in Middelburg

Uit de klassieken waren wat vage bronnen overgeleverd over neushoorns. Pas met het ontdekken van de zeeweg rond Kaap de Goede Hoop door Portugese ontdekkingsreizigers en het uiteindelijk bereiken van India in 1498, kwam er via die weg weer nieuws over neushoorns naar Europa. Niet alleen nieuws, uiteindelijk bereikte ook een neushoorn Europa.

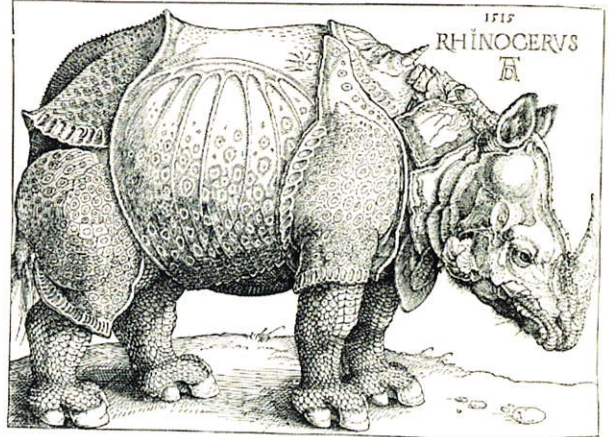
De eerste neushoorns

In januari 1515 vertrok het schip *Nossa Senhora da Ajuda* vanuit India met aan boord een neushoorn. Het dier was een geschenk van sultan Muzafar II voor koning Manuel I van Portugal. Op 20 mei van dat jaar kwam het dier in Lissabon aan. Later dat jaar besloot koning Manuel I het dier aan paus Leo X te schenken. Met de gift wilde hij de paus steun vragen voor het eerder verkregen recht van de kroon van Portugal op de te ontdekken landen op grofweg het oostelijk halfrond.

Het schip met de neushoorn vertrok in december 1515 naar Italië. Door een plotseling opkomende storm zank het schip nabij Marseille, inclusief de aan het dek vastgeketende neushoorn. Later spoelde het dier aan, werd opgezet en alsnog aan de paus gepresenteerd.

Aan de hand van uit Lissabon toegezonden brieven maakte Albrecht Dürer een houtsnede en die afbeelding bepaalde twee eeuwen lang het beeld van de neushoorn in Europa, altijd herkenbaar aan het fantasievolle gedraaide hoorntje tussen de schouderbladen. Ook Hans Burgkmair maakte destijds aan de hand van brieven een houtsnede van deze neushoorn, natuurgetrouwer dan die van Dürer. Een grote verspreiding kreeg deze prent niet.

De tweede neushoorn kwam ook vanuit India in Portugal aan. Filips II nam hem mee vanuit Lissabon naar Madrid. Jean Moflonius maakte er

De neushoorn van Albrecht Dürer (1515), die eeuwenlang in Europa het archetype van een neushoorn was. www.rhinore-sourcecenter.com.

voor de Antwerpenaar Philippe Galle een tekening van. Deze maakte een kopergravure; de afbeelding is ook natuurgetrouwer dan die van Dürer, maar ook deze werd maar weinig bekend in Europa.

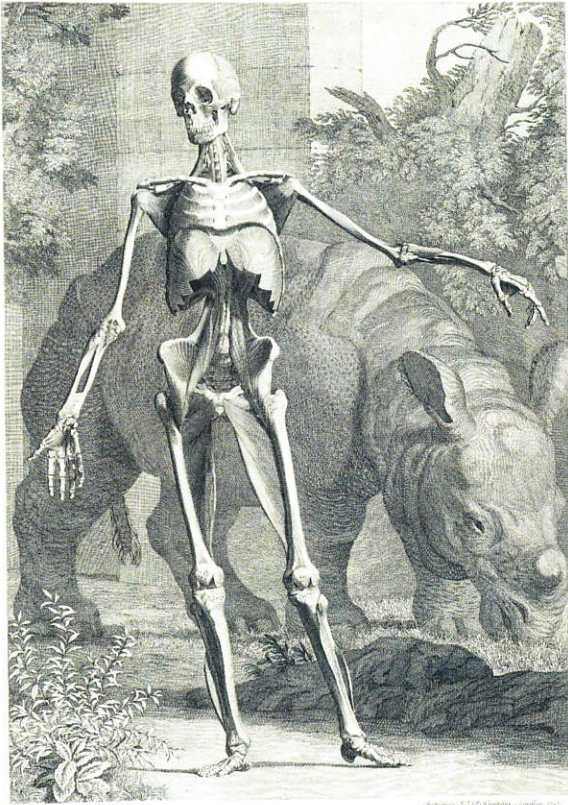
Andere landen namen de hegemonie van Portugal op zee over. In 1664 en in 1739 kwamen er weer neushoorns naar Europa, maar nu naar Engeland. Ze werden uitgebreid bestudeerd en aan de laatste werd ook een publicatie gewijd. Op het vasteland van Europa werden ze bekender dan die van Galle en Burgkmair, maar die van Dürer bleef nummer één. Er werden steeds maar nieuwe prenten met de afbeelding van Dürer gedrukt, die wijd verspreid werden. Dat veranderde met de komst van Clara.

Neushoorn Clara in Europa

In juli 1741 zette neushoorn Clara na een lange zereis poot aan wal in Rotterdam. In 1991 was dat precies 250 jaar geleden, reden voor het Natuurmuseum Rotterdam om er een speciale tentoonstelling aan te wijden: 'Op reis met Clara'. Tevens werd er een boekje met dezelfde titel uitgegeven, geschreven door Irene Verheij. Zij heeft

Hiernaast: pamflet voor de bezichtiging van Clara te Middelburg, 1756. KB 135 K 37. Foto G.R. Heerebout.

zich beijverd om alle mogelijke informatie over de reizen van Clara bijeen te brengen. Dit artikel is daar een aanvulling op, want Clara deed ook Middelburg aan, zo blijkt uit een manuscript van Pieter Boddaert; iets dat nog niet eerder bekend was.

Clara als achtergrond op een plaat in de anatomische atlas van Albinus, 1749.

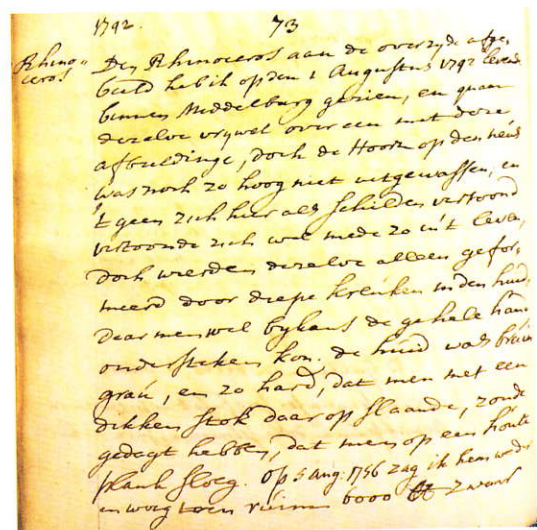
Clara was, net zoals haar voorgangers, een Indiëse neushoorn (*Rhinoceros unicornis*), ook wel pantserneushoorn genoemd, naar de erg dikke huid. Ze was nog maar één maand oud toen ze in Assam met een net gevangen werd. Haar moeder werd daarbij gedood. Ze werd ten geschenke gegeven aan de directeur van de VOC in Bengalen, Jan Albert Sichterman. Deze hield het neushoortje als huisdier; het liep gewoon rond in huis. Maar ja, na twee jaar werd het dier toch wel erg groot. Kapitein Douwe Mout van der Meer van het VOC-schip Knapenhof had wel belangstelling en hij werd de nieuwe eigenaar. Hij vertrok eind november 1740 naar patria en kwam

eind juli 1741 in Rotterdam aan. Clara was dus bijna acht maanden op zee. Wel was er in Kaapstad een tussenstop van twee weken gemaakt, waarbij Clara de poten kon strekken.

Douwe Mout van der Meer vertrok in mei 1742 weer naar Batavia en kwam in augustus 1744 terug in Nederland. Waar Clara tussen 1741 en 1744 was, is niet goed bekend. Haar eigenaar was een groot deel van deze periode immers niet in ons land. Zorgde zijn vrouw voor het dier? Er is alleen bekend dat de neushoorn in Leiden (waar Van der Meer woonde) en Amsterdam te zien was. In 1742 heeft Jan de Wandelaar twee fraaie afbeeldingen van haar gemaakt, als achtergrond voor twee prenten in de anatomische atlas van Albinus (1747).

De toelichting bij de houtsnede, die in Leipzig (1747) als affiche voor de bezichtiging gebruikt werd, vermeldt (Glynis Ridley, 2004) dat veel mensen geloven dat de rhinoceros de Behemoth uit het boek Job (40: 10) is. In de Statenvertaling: "Zie nu Behemoth, welchen Ik gemaakt heb nevens u; hij eet hooi, gelijk een rund." Dat geeft een symbolische betekenis aan de prent van Jan de Wandelaar: "Sum quod eris" (Ik ben wat gij zult zijn); het geraamte van een jongeman naast de grazende Behemoth; het sterkste dier uit de bijbel en niet te temmen (Job 39: 9-10); het blijkt uiteindelijk ook een vergankelijk dier.

In 1746 ging Van der Meer met Clara op reis. heel Europa door. Duitsland, Oostenrijk, Zwitser-

Fragment uit het aantekenboek van Pieter Boddaert, 1742 (en 1756). KB 135 K 37. Foto G.R. Heerebout.

land, Frankrijk, Italië, Polen, Denemarken en Engeland werden bezocht en al deze reizen zijn door Irene Verheij en Glynis Ridley goed gedocumenteerd. In Leipzig kreeg het dier de koosnaam Clara.

Neushoorn Clara sprak erg tot de verbeelding en zij is daardoor talloze malen afgebeeld in tekeningen, schilderijen, etsen, op penningen en als beeldje. Er ontstond ook een rhinoceros-mode: jurken *au Rhinoceros* en een kapsel met een grote punt *au Rhinoceros* (Glynis Ridley, 2004).

Clara tweemaal in Middelburg

Pieter Boddaert Cornelisz. (1694-1760) was advocaat te Middelburg en bekleedde een aantal bestuurlijke functies. Hij was ook een niet onverdienstelijk schrijver en dichter. Hij maakte ook aantekeningen in een, onbekend gebleven, dik aantekenboek (een perkamenten band met ruim vijfhonderd pagina's), *Aantekeningen van allerhande nature, begonnen den 1 Augustus 1740*. Hij noteerde daarin invallen, voorvallen, gedichten, deed verslag van ontmoetingen; soms trof een krantenbericht hem en maakte hij er een aantekening over. Ook noteerde hij geboorte- en sterftecijfers van Middelburg over een reeks van jaren. In dit aantekenboek beschreef hij de twee bezoeken van Clara aan Middelburg (pagina 73):

“Den Rhinoceros aan de overzijde afgebeeld heb ik op den 1 Augustus 1742 levende binnen Middelburg gezien, en quam dezelfde vrijwel over een met deze afbeelding, doch de hoorn op den neus was noch zo hoog niet uitgewassen, en 't geen zich hier als schilden vertoond vertoonde zich wel mede zo in 't leven, doch werden dezelve alleen geformeerd door diepe kreuken in den huid, daar men wel bijkans de gehele hand ondersteken kon. De huid was bruin grau, en zo hard, dat men met een dikken stok daarop slaande, zoude gedacht hebben, dat men op een houte plank sloeg.”

Later vulde Pieter Boddaert op dezelfde bladzijde deze tekst aan met: “Op 5 Aug. 1756 zag ik hem weder en woog toen ruim 6000 ££ [ponden] zwaar.”

Op de tegenoverliggende pagina 74 is het vermelde pamflet geplakt, waar de duur van de

bezigting op ingevuld kon worden. De tekst is als volgt:

“ADVERTISSEMENT,

Aan alle Heeren en Liefhebbers & wort Bekent gemaakt, dat alhier is gearriveert, een Leven-

ADVERTISSEMENT,
Aan alle Heeren en Liefhebbers & wort Bekent gemaakt, dat alhier is gearriveert, een Levendige Rhinoceros int Gebiet van den Grooten Mogol gevangen int Landschap Assam, en uijt Bengalen in Hollant aangelant. Wiens weergaa noijt Bevorens hier is Geweest, en men seght hy wort wel hondert Jaar Oud, en Deese is soo Tam als een Kalf, en is te sien ... tot ... Eijder Persoon Voor 4 stuijv. en kindere van Elf a Twaalf Jaar voor 2 stuijv.
Dit beest is te sien Over de mol Straadte by de kraan. en is wel 3500 £ swaar

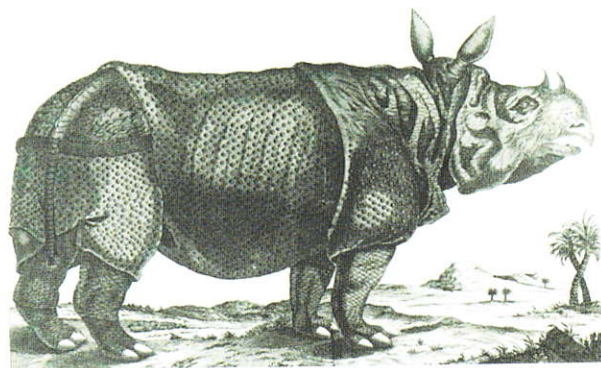
Reclameposter voor de bezichtiging van de neushoorn Clara te Middelburg, 1742. KB 135 K 37. Foto G.R. Heerebout.

dige Rhinoceros int Gebied van den Grooten Mogol gevangen in het Landschap Assam, en uijt Bengalen in Holland aangelant, wiens weergaa noijt Bevorens hier is Geweest, en men seght hij wort wel hondert Jaar Oud, en Deese is soo Tam als een Kalf, en is te sien ... tot ... Eijder Persoon Voor 4 stuijv. en kindere van Elf a Twaalf Jaar voor 2 Stuijvr.”

Eronder, in een ander handschrift (van Douwe Mout van der Meer?), wordt vermeld: “dit beest is te sien over de mol straadte bij de kraan en is wel 3500 £ swaar.” Het pamflet geeft ook een tot op heden onbekende afbeelding van de neushoorn weer. Het is bovendien de oudst bekende afbeelding van dit dier, overigens kennelijk toch nog

gebaseerd op Dürer. Het invul-pamflet maakt het makkelijk de datum aan te passen wanneer Clara in een andere plaats tentoongesteld wordt.

Clara is dus nog in Middelburg terug geweest. Op de volgende bladzijde is nog een pamflet geplakt, met alleen maar tekst. Het lijkt erop of

Clara afgebeeld op een affiche voor Turijn, 1747.

www.rhinosourcecenter.com

aan de onderzijde een stuk ontbreekt. Er wordt vermeld dat het dier te zien is in een tent op de Grote Markt, waar het schilderij uithangt. Het is dan 1756, Clara is inmiddels 18 jaar oud.

Irene Verheij geeft aan dat het dier in 1755 in

Kopenhagen was, op terugweg uit Dantzig, en in 1756 in Haarlem. De volgende vermelding is Londen, ook in 1756. Een verblijf in Middelburg in 1756 past dus goed in de reis van Haarlem naar Londen.

In april 1758 overlijdt Clara in Londen. Voor zover bekend is er niets van haar bewaard gebleven. Wel heeft deze neushoorn de afbeelding van Dürer definitief verdrongen. Op prenten, schilderijen, penningen, aardewerk en porselein en als beeldjes en plasticen treffen we voortaan Clara aan, in plaats van de neushoorn van Dürer.

Referenties

- B.S. Albinus, *Tabulae sceleti et musculorum corporis humani*. Johan en Herman Verbeek, Leiden 1747.
- Pieter Boddaert, [ms] *Aantekeningen van allerhande nature*, z.j. Koninklijke Bibliotheek 135 K 37.
- Glynis Ridley, *Clara's Grand Tour: Travels with a Rhinoceros in Eighteenth-Century Europe*. Pag. I-XVII, 1-222, 12 afbeeldingen. Atlantic Books, New York 2004.
- I.C.J. Verheij, *Op reis met Clara, de geschiedenis van een bezienswaardige neushoorn*. Pag. 1-56, 19 afbeeldingen. Natuurmuseum Rotterdam 1992.

Rectificaties Zeeland 23.2

Buiten de schuld van auteur Pim Kooij is er een fout in zijn artikel geslopen. De eerste auteur van *Zeeland door de eeuwen heen* (pag. 51) was niet de president van de rechtbank, mr. P. van Empel, maar diens vader, ds. Martinus van Empel.

De foto op pagina 60 toont niet het dorsen van graan, maar het maaien met een zogenoemde zelfbinder.

De foto op pagina 67 linksonder toont de veerboten Prins Willem I, Oosterschelde en Koningin Emma, afgeleverd door De Schelde in respectievelijk 1933, 1934 en 1933. Het jaartal 1960, overgenomen van de beschrijving van de foto, is dus niet correct.

Recensent Marc Buise heeft in zijn bespreking van het boek van Marc de Vleesschauer (pag. 80 e.v.) abusievelijk alleen de titel van de publieksversie van diens proefschrift vermeld. De titel van het proefschrift luidt: *Van water land van landt weder water. Waterstaat en waterhuishouding in midden-Zeeuws-Vlaanderen 1600-1999*.

Het doet de redactie goed te bemerken hoe nauwkeurig ons blad gelezen wordt en hoeveel gedetailleerde kennis er onder de leden aanwezig is.